

Παίζουμε ένα ποίημα;

Μαρούσώ Αθανασίου: Ασύχαστο

*ο λύκος της μνήμης
διαβάζει τις στιγμές στα σκοτάδια
λιθοβολεί την έχθρα γελώντας
με ψυχραιμία στα νύχια κι ακίνητο μάτι*

κουνάω το κεφάλι όταν τον πιστεύω

*είμαστε εδώ νεκροί της ώρας μου λέει
και χάνεται μπροστά*

*δεν άφησα νεκρό για νεκρό
που να μην ρώτησα
αν λέει αλήθεια*

(από την υπό έκδοση συλλογή *Μερικές φορές η λύκαινα*)

Ποιά είναι η ώρα του λύκου της μνήμης και ποιός ξέρει αν ο λύκος λέει αλήθεια, ρωτάει αυτό το ποίημα. Για να απαντήσουμε, μπορούμε να φέρουμε το ποίημα σε διάλογο με διάφορα έργα.

Ας ξεκινήσουμε από τον *Μαγικό αυλό* (1791) του Μότσαρτ. Προς το τέλος της 1ης πράξης ο πρίγκηπας Ταμίνο αναρωτιέται αν η αγαπημένη του πριγκίπισσα Ταμίνα ζει, και αναζητώντας την χτυπά την πύλη του Ναού της Σοφίας. Από εκεί βγαίνει ένας ηλικιωμένος ιερέας που του μιλά με γρίφους, του εξηγεί πως έχει τον έχουν μαγέψει και επιστρέφει στο ναό. Μόνος του ο Ταμίνο αναρωτιέται: «Ω ατέλειωτη νύχτα, πότε θα τελειώσεις; Πότε το φως της ημέρας θα φτάσει στα μάτια μου;» Όταν ρωτά αν ζει η Ταμίνα και φωνές πίσω από τη πύλη του απαντούν θετικά, γεμάτος χαρά παίζει τον αυλό του και εξημερώνει γύρω του ζώα και πουλιά.

Παρόμοια πράγματα συμβαίνουν σε μίαν άλλη παραμυθένια ιστορία, «Το χρυσό δοχείο» (1814) του συγγραφέα, συνθέτη και μουσικοκριτικού Ε. Τ. Α. Χόφμαν. Εδώ ένας άλλος μαθητευόμενος καλλιτέχνης και επίδοξος ποιητής, ο Ανσέλμος, περνά κι αυτός μια πύλη, την Μαύρη Πύλη της Δρέσδης, ερωτεύεται την Σερπεντίνα και το βράδυ της φθινοπωρινής ισημερίας προσπαθεί να καταλάβει αν αυτή είναι υπαρκτό πρόσωπο. Καθώς ο νέος περνά διάφορες δοκιμασίες, ένα ιερό πρόσωπο, ο μάγος Λίντχορστ, του δίνει να ερμηνεύσει γρίφους αλλά και του ανοίγει τα μάτια σε μάγια που του έχουν κάνει.

Πρόσωπα και σύμβολα των δύο προηγούμενων έργων επιστρέφουν στην ταινία του Ίνγκμαρ Μπέργκμαν *Η ώρα του λύκου* (1968). Ο ζωγράφος Γιόχαν Μποργκ περνά μια σοβαρή καλλιτεχνική κρίση και ξαγρυπνά από τρόπο για την «ώρα του λύκου», την ώρα ανάμεσα σε νύχτα και μέρα που έρχονται στον ύπνο εφιάλτες και κανίβαλοι. Περνά την πύλη ενός πύργου (που λειτουργεί σαν ναός μιας δαιμονικής θρησκευτικής ομάδας) και προσπαθεί να μάθει αν η πρώην ερωμένη του Βερόνικα ζει. Ο μάγος αρχειοφύλαξ Λίντχαρς παίζει σε ένα κουκλοθέατρο την σκηνή με τον Ταμίνο που είδαμε παραπάνω, μιλώντας για την «πιο όμορφη και συνταρακτική μουσική που γράφτηκε ποτέ». Ο Γιόχαν περνάει μυητικές δοκιμασίες, σαν εκείνες τις οποίες πέρασαν ο Ταμίνο και ο Ανσέλμος. Τελικά υποβάλλεται σε μια παρενδυτική μεταμόρφωση, όπως εκείνη του Πενθέα στις *Βάκχες*, καταδιώκεται από άγρια ζώα και όρνεα, όπως αυτά που εξημέρωσε ο Ταμίνο, και ίσως κατασπαράσσεται σε έναν Κιθαιρώνα.

Τα τρία έργα που είδαμε ως τώρα έχουν πολλά άλλα κοινά στοιχεία που ο χώρος δεν μου επιτρέπει να συζητήσω. Π. χ. ο εκκεντρικός μουσικός Γιόχαν Κράισλερ (συνονόματος και δυνάμει σωσίας του ζωγράφου Μποργκ), που κατατράχεται από εφιάλτες και συνθέτει μόνο για τη γυναίκα των ονείρων του, είναι επινόηση του Χόφμαν που επανέρχεται στον Μπέργκμαν, ο οποίος μετά από λίγα χρόνια θα έκανε ταινία τον αγαπημένο του *Μαγικό αυλό* σκηνοθετημένο σε κουκλοθέατρο. Γιόχαν είναι επίσης το όνομα από το οποίο βγαίνει το Χάνσελ που έγινε στα λατινικά Ανσέλμος. Οι τρεις κυρίες του πύργου της ταινίας μπορεί να αντιστοιχούν στις τρεις ακολούθους της Βασίλισσας της Νύχτας.

Στα τρία έργα θα μπορούσε να προστεθεί το παραμυθένιο μυθιστόρημα *Ο λύκος της στέπας* (1927) του Χέρμαν Χέσσε, όπου ο διανοούμενος πρωταγωνιστής περνάει μεγάλη κρίση όντας διχασμένος ανάμεσα στην υψηλή πνευματική και την ενστικτώδη ζωώδη φύση του. Στην κινηματογραφική μεταφορά του έργου τον ήρωα έπαιξε ο Μαξ φον Σύντσοου, ο πρωταγωνιστής της *Ώρας του Λύκου*. Θα μπορούσε ακόμα να προστεθεί το εκτενές ποίημα *Ο νοητός λύκος* (2010) του Μάνου Ελευθερίου, μια νυχτερινή νέκυια όπου ο ομιλών ποιητής που βασανίζεται από δαιμόνους (σ. 10), «τρόμους και φαντασιώσεις» (σ. 44) περνά από δοκιμασίες για να υπερασπιστεί την τέχνη του και να καταλήξει:

«Του λύκου η ώρα τώρα στη ζωή μας» (46).

Σε μια παρόμοια ώρα του λύκου και στο ανήσυχο ποίημα «Ασύχαστο» της Μαρουσώς Αθανασίου, το οποίο μας ενδιαφέρει εδώ, έχουμε μια νύχτα κρίσης, μαγανειάς, τρόμου, δοκιμασίας και αναζήτησης αληθινής ταυτότητας. Βρισκόμαστε δηλαδή απολύτως μέσα στο κλίμα της όπερας, του διηγήματος και της ταινίας που προηγήθηκαν. Αυτό που αλλάζει είναι πως η ταυτότητα του ομιλητή είναι ακαθόριστη και πως λείπει η ερωτική αναζήτηση, καθώς και κάθε άλλος άνθρωπος, και μόνος συμπρωταγωνιστής του ομιλητή είναι ο ίδιος ο λύκος, που εδώ κάνει την πρώτη του εμφάνιση.

Με βάση την εξέλιξη του ίδιου αφηγηματικού πυρήνα από είδος σε είδος (όπερα, διήγημα, ταινία, ποίημα) μπορούμε να ισχυρισθούμε πως και στο ποίημα μιλάει ο σύγχρονος «καταραμένος» καλλιτέχνης (Ταμίνο/Ανσέλμος/Γιόχαν) ο οποίος περνάει μια ακόμα μείζονα κρίση αυτογνωσίας και αυτοπεποίθησης, και του είναι αδύνατον να ησυχάσει καθώς αυτή τη φορά έρχεται αντιμέτωπος με τον ίδιο τον λύκο, τον ζωώδη σωσία του, ο οποίος μιλά με γρίφους και ελλοχεύει όχι σε ναό ή κάστρο αλλά στη μνήμη του καλλιτέχνη. Αυτή θα ήταν μια απολύτως νόμιμη ερμηνεία του ποιήματος.

Θα προτιμούσα όμως να προτείνω πως ομιλητής στο ποίημα είναι η διφυής γυναίκα που ταυτόχρονα αναζητά και φοβάται ο καλλιτέχνης των προηγούμενων έργων – η Αγαύη, η μητέρα/μαινάδα του Πενθέα/Γιόχαν (η Ταμίνα/Βασίλισσα της Νύχτας [του λύκου], η Βερόνικα/Σερπεντίνα και η Άλμα/Βερόνικα) η οποία αμφισβητεί ό,τι λέγεται γι' αυτήν, καθώς και τον ανδροκεντρισμό της ιδέας του λυκάνθρωπου. Δεν είναι αρρώστια του ανθρώπου ο λύκος (που κρύβει μέσα του) αλλά «αρρώστια λύκου ο άνθρωπος» (όπως λέει το ποίημα «Μερικές φορές η λύκαινα» που δίνει τον τίτλο του στη συλλογή της Αθανασίου).

Φτάνει η ώρα της λύκαινας. Η διακειμενική έρευνα που επιχειρώ εδώ δεν χαρτογραφεί επιδράσεις. Παράγει ανοιχτά πεδία όπου καλλιτεχνικά έργα διαφόρων ειδών μπορούν να τοποθετηθούν πειραματικά σε δοκιμαστικές σχέσεις έλξης-απόθησης, καταγωγής-παραγωγής, σύγκλισης/απόκλισης κλπ. Ένα έργο, λογοτεχνικό ή άλλο, δεν είναι αυτοτελές αλλά επιζητεί διάφορα πεδία πολιτιστικής μνήμης όπου μπορεί να αποκτήσει νόημα. Το ποίημα ρωτά τους νεκρούς της ιστορίας «αν λέει αλήθεια» και υπό ποιές συνθήκες.